

<https://helda.helsinki.fi>

Aatehistoria ja menneisyyden käsittäminen

Norring, Petteri

Gaudeamus
2022-07-19

Norring , P 2022 , Aatehistoria ja menneisyyden käsittäminen . in M Danielsbacka , M O Hannikainen & T Tepora (eds) , Avaimia menneisyyteen : Opas historiantutkimuksen menetelmiin . Gaudeamus , pp. 131-148 . <
<https://kauppa.gaudeamus.fi/sivu/tuote/avaimia-menneisyyteen/4277865> >

<http://hdl.handle.net/10138/354723>

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

7

AATEHISTORIA JA MENNEISYYDEN KÄSITTÄMINEN

PETTERI NORRING

Aatehistorialla tarkoitetaan useimmiten tutkimusta menneisyyden ihmisten käsityksistä, heidän käyttämistään käsitteistä, toimintaan vaikuttaneista uskomuksista ja intentioista sekä yksilöiden ja yhteisöjen poliittisesta ajattelusta. Aatehistorioitsija erittelee ja analysoi merkityksiä, joita menneisyyden ihmiset – yksin ja yhdessä – ovat antaneet asioille. Samalla tutkija tulee selittäneeksi menneisyydessä tapahtunutta käsittämistä.¹

Historiantutkijat ovat tutkineet aatehistoriaa jo pitkään. Kanonisoitujen ajattelijoiden hengentuotteista ja laajojen poliittisesti merkittävien aatevirtausten kansallisesta historiasta näkökulmat muovautuivat 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä hienojakoisemmiksi ajattelun analyyseiksi. Samalla aatehistoriallinen tutkimus laventui käsitteiden, mentaliteettien, maailmankuvien, intentioiden ja uskomusten tarkasteluksi.

Aatehistoriallisen tutkimuksen suhde menetelmiin on sama kuin muissakin historiantutkimuksen suuntauksissa. Ei ole olemassa vain yhtä menetelmää tai yleistä sääntöä, joka tarjoaisi vastaukset erilaisiin tutkimusongelmiin ja samalla tietoteoreettisen oikeutuksen historialliseen tietoon. Erityisesti Markku Hyrkkäsen ajatukset menetelmistä ovat olleet omien tutkimusteni kannalta antoisia. Hyrkkäsen mukaan menetelmän määrittäminen on osa tutkimuksen tavoitteen määrittämistä. Menetelmät ohjaavat tutkijan toimintaa ja samalla määrittävät,

miten ”historioitsija tulkitsee menneisyyden jäänteitä [ja] muuntaa niitä tutkimuksensa lähteiksi, evidenssiksi”.² Menetelmät ovat yhteydessä kunkin tutkimuksen yleiseen merkitykseen.

Aatehistorialliset menetelmät auttavat historianantutkijaa etsimään johdonmukaisesti aatehistoriallisia merkityksiä empiirisestä aineistosta ja sitomaan ne tarpeellisiin teoreettisiin taustaoletuksiin ihmisten henkisestä elämästä, toiminnasta yhteisössä sekä kielen ja todellisuuden suhteesta. Tutkija voi etsiä ja analysoida aatehistoriallisia merkityksiä erilaisista aineistoista, kuten valokuvista tai taideteoksista, mutta useimmiten tutkimusaineisto muodostuu teksteistä.

Tekstilähtöisyys on korostunut aatehistoriallisten menetelmien valtavirrassa, minkä vuoksi myös tässä luvussa esitellään ennen kaikkea erilaisia tekstianalyysin muotoja. Tekstilähtöisyyttä selittävät osaltaan myös 1900-luvun lopulla tapahtuneet muutokset historianantutkimuksen omakuvassa ja tietoteoreettisissa perustuksissa. Tuolloin kielellinen käänne ja niin sanottujen uusien historioiden esiinmarssi muuttivat historianantutkijoiden itseymmärrystä ja käsityksiä tutkimuskohteista ja siitä, miten kieli vaikuttaa käsityksiimme maailmasta.

Historiantutkimuksen historiassa ja filosofiassa kielellisellä käänneellä tarkoitetaan 1950–1960-luvuilla alkanutta yleistä ja laajamittaista ihmistieteellistä keskustelua, jonka seurauksena kieltä ei enää ymmärretty neutraalina välineenä, vaan se käsitettiin inhimillisenä aktiiviteettina. Kieli ei enää representoinut todellisuutta vaan konstruoi sitä. Samoihin aikoihin käsitys historianantutkimuksen objektiivisuudesta muuttui, kun narrativistinen historianteoria toi esiin historianantutkimuksellisiin käytäntöihin kuuluvien kerronnallisten tekniikoiden merkityksen. Historiantutkimus muuttui 1970-luvulta alkaen myös toisella tapaa. Muun muassa naishistoria, ”uusi” sosiaali- ja kulttuurihistoria, mikrohistorialliset näkökulmat ja ympäristöhistoria avasivat historianantutkijoiden näkökulmia ja muuttivat siten historianantutkimuksen yhteiskuntasuhdetta peruuttamattomasti.³

Aatehistoriallisessa tutkimuksessa kielellinen käänne näkyi siinä, että kielen suhde käyttäjiinsä muodosti lähtökohdan kullekin tutkimusotteelle ja tavoille, joilla tutkijat yrittivät tavoittaa menneisyyden aatteellisia merkityksiä. Tämä päti niin saksalaiseen käsitehistoriaan, Cambridgen koulukunnan lingvistiseen kontekstualismiin kuin Michel Foucault’n diskurssianalyysiin.⁴ Aatehistorialliset tutkimusperinteet

ovat lähtökohdiltaan kirjavia ja tutkimuskohteiltaan moninaisia, jolloin myös menetelmät vaihtelevat.

Monimenetelmällisyydestä huolimatta rajouksia on tehtävä, minkä vuoksi käsittelen seuraavaksi Cambridgen koulukunnan tutkimusotetta. Se tarjoaa konkreettisen esimerkin näkökulmasta, joka tarkastelee kohdeteksteihin punoutuvia merkityksiä kielellisiin konventioihin ja asiayhteyksiin keskittyen. Tämän jälkeen nostan esiin omat aate- ja oppihistorialliset tutkimukseni, joissa olen keskittynyt pohjoismaisen historian tutkimuksen historiaan, ja esittelen niiden osalta soveltamani aatehistoriallisia tutkimusmenetelmiä. Katsauksia yhdistää se, että niin Cambridgen koulukunnan tutkimusotteessa kuin omissa historiografisissa tutkimuksissani tutkimusmenetelmät auttavat tarkastelemaan kohdeteksteihin sisältyviä intentioita ja tekstien ilmeisen merkityksen taustalla vaikuttavia uskomuksia.

INTENTIOT, USKOMUKSET JA PÄÄTTELYÄ AUTTAVAT ASIAYHTEYDET

Historiantutkimus ammattimaistui vauhdikkaasti toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Aputieteiden joukko kasvoi, kun historian tutkijat ammensivat esimerkiksi yhteiskuntatieteistä uusia menetelmiä ja kysymyksenasetteluja.⁵ Kielellinen käänne vaikutti suuresti myös aatehistoriallisiin menetelmiin, sillä tyypilliset aatehistorian tutkimuskohteet, kuten kieli ja teksti, alkoivat määrittyä yhä selkeämmin historiallisiksi konstruktioiksi.

Uudet määritelmät vaikuttivat kysymyksenasetteluihin, kun jälki-modernismin hengessä eurooppalaisen modernismin suuria kertomuksia alettiin tarkastella kriittisesti. Menneisyyden tekstit eivät enää ilmentäneet lähtökohtaisesti ajattomia ja yleisiä ideoita, vaan kirjalliset aineistot nähtiin oman aikansa tuotteina. Useat aatehistorialliset menetelmät kytkeytyivät korostetusti kirjallisiin aineistoihin ja ottivat lähtökohdakseen poliittisen ajattelun ja kielen historiallisen yhteenkuuluvuuden.⁶

Kielellisen käänteen yhteydessä aatehistoriallisen tutkimusperheen menetelmäjoukkoon tuli mukaan kolme tutkimussuuntausta, jotka edustivat erilaisia kansallisia ja alueellisia lähtökohtia. Isossa-Britanniassa toimi sittemmin Cambridgen koulukuntana tunnettu tutkijoiden

joukko. Saksassa käsitehistoriallinen tutkimus henkilöityi Reinhart Koselleckiin. Ranskassa Michel Foucault paneutui diskurssianalyysiin.

Kukin suuntaus yhdisteli lähtökohdissaan lingvistiikkaa ja tieteenfilosofiaa ja arvosteli vallitsevia tutkimusperinteitä. Länsimaisen filosofisen kaanonin sijaan tutkijat olivat kiinnostuneita esimerkiksi käsitteistä, lausumista ja puheakteista sekä oman kielialueen modernin poliittisen käsitteistön ja ajattelun kehittymisestä. Koselleckin tausta oli saksalaisessa hermeneutiikassa, ja hän halusi päivittää oman kielialueensa *Geistes-* ja *Ideengeschichte*-perinteiden näkökulmat käsitteiden yhteiskunnalliseen historiaan.⁷ Foucault analysoi ajatusjärjestelmien sääntöjä jälkistrukturalismin hengessä ja rakensi samalla vaihtoehtoa *l'histoire des idées* -perinteelle.⁸ Hänen kontekstualismin perustuva diskurssianalyysinsä on sittemmin innoittanut jatkuvasti uusia yhteiskuntatieteellisiä opiskelijasukupolvia.

Isossa-Britanniassa aatehistoriallisen tutkimuksen uudet näkökulmat kehittyivät Cambridgessa *history of ideas* -traditiota vasten. Muun muassa John Dunn, J. G. A. Pocock ja Quentin Skinner kehittivät kukin aatehistoriallista tutkimusotetta keskittyen kielellisiin konventioihin ja poliittisen puheen aatehistoriallisiin merkityksiin.⁹ Cambridgen piiri pohjasi näkökulmansa sekoitukseen anglosaksista kielifilosofiaa ja R. G. Collingwoodilta perittyä intentionalismia. He operoivat aatehistorian ja politiikantutkimuksen välimaastossa innoittuen erityisesti Peter Laslettin tutkimuksista, joissa tämä oli tarkastellut Robert Filmerin poliittista ajattelua 1600-luvun Englannissa.¹⁰

Cambridgen tutkijat eivät olleet yhtä mieltä siitä, miten tutkija pääsee käsiksi kohdetekstien aatehistoriallisiin merkityksiin, inhimillisiin tarkoituksiperiin ja intentioihin. Heidän tutkimustaan ohjasi kuitenkin kaksi perustavanlaatuista menetelmällistä näkökulmaa. Ensiksi he kokivat, että vallitseva tapa selittää menneisyyttä ensisijaisesti uskonnollisten, poliittisten ja taloudellisten viitekehysten avulla oli puutteellinen. Toiseksi tutkijan tuli tarkastella yhden tekstin sijaan niiden joukkoa. Yksi kirjallinen tuotos ei vielä riittänyt aatehistoriallisten merkitysten tarkasteluun. Quentin Skinnerin mukaan tutkijan tulee analysoida tekstiä suhteessa sen syntyhetken kielellisiin konventioihin ja tekstuaalisiin asiayhteyksiin – toisin sanoen suhteessa aikalaiskeskusteluihin, -teksteihin ja tekstityyppeihin. Hänelle ensisijaiset asiayhteydet ovat tekstuaalisia ja kielellisiä käytäntöjä, kun taas hänen kollegansa Pocock painotti kielellisten paradigmojen kontekstuaalista roolia.¹¹

Kysymys ensisijaisista konteksteista on kuitenkin tulkinnanvarainen ja riippuu aina siitä, miten tutkimustehtävä on määritelty.

Skinner rakensi menetelmälliset ohjenuoransa 1900-luvun puolenvälin kielifilosofian varaan.¹² Arkipuhetta tarkastelleen ja kielen performatiivisuutta korostaneen J. L. Austinin puheaktiteoria inspiroi häntä etsimään aatehistoriallisia merkityksiä kohdeteksteissä aktualisoituvista intentioista eli niistä aikomuksista tai tarkoituksista, joita kohdetekstin laatijalla oli.¹³ Skinnerin mukaan tutkijan tulee etsiä kohdetekstistä aatehistoriallista merkitystä vastaamalla kysymykseen, mitä tekstin kirjoittaja tarkoitti kirjoittaessaan tekstin. Skinnerin asettama ”tutkimuskysymys” viittaa menetelmälliseen toimenpiteeseen, jonka avulla tutkija korostaa kohdetekstien performatiivisuutta ja tarkastelee tekstin ilmeiseen merkitykseen punoutuvia tarkoituseriä ja aatehistoriallisia asiayhteyksiä.¹⁴

Skinner hyödynsi aatehistoriallisessa merkitysjahdissaan Austinin puheaktiteoriaan liittyviä termejä tekstin lokutiivisista, illokutiivisista ja perlokutiivisista teoista.¹⁵ Kyseessä on saman puheaktin eri ulottuvuudet. Kun esimerkiksi poliisi huudahtaa keväisellä jäällä luistelevalle henkilölle ”jät ovat tähän vuodenaikaan heikkoja!”, lokutiivinen teko (*the act of saying something*) viittaa ilmaistuihin sanoihin, viittauksiin ja äännteisiin jään heikkoudesta. Illokutiivinen teko (*in saying something*) tarkoittaa puolestaan sitä, mitä poliisi tarkoitti sanoessaan jotain (toiminnan intentio) eli tässä tapauksessa luistelijalle välitettyä varoitusta. Perlokutiivinen teko (*by saying something*) puolestaan viittaa siihen, mitä poliisi yritti aiheuttaa tai saavuttaa huudahduksellaan (vakuuttaa, yllättää, häkellyttää) itsessään, vastaanottajassaan tai yleisössään.¹⁶ Koska intentio on paikannettavissa illokutiiviseen tekoon, se on kielellinen ja tekstuaalinen ilmiö ja siksi syytä erottaa psykologisesti ymmärrettävästä intention käsitteestä. Intentio ei ole sama asia kuin motiivi, joka puolestaan kannattaa mieltää tapahtumaa edeltäneeksi syyksi tai vaikuttimeksi.¹⁷

Tarkoitusten ja uskomusten selvittäminen sekä näiden kahden välinen yhteys on tavallinen aatehistoriallinen tutkimuskohde.¹⁸ Uskomusten ja tarkoitusten yhteyttä tarvitaan, koska illokutiivista tekoa ei voi ymmärtää tekstistä itsestään. Myöskään intentioita ei voi havaita tekstistä suoraan, vaan niiden olemassaolon tarkastelussa korostuu tutkijan päättely. Päättelyä varten tutkija tarvitsee tietoa potentiaalisista tarkoituksista, jotka puolestaan ovat tutkimuskohteena olevaan

kulttuuriin ja aikaan sidottuja ja siten harvinaisia. Historiantutkijan tavoitteena onkin löytää tarvittava konventionaalinen yhteys, joka selventäisi tekstiin liittyvien tarkoitusten suhdetta tutkimusajankohdan uskomusverkostoon.¹⁹ Siksi kohdetekstiä on analysoitava kahdella tavalla. Ensinnäkin tekstin tarkoitusta ja toisekseen sitä, mitä tekijä on saattanut sillä tarkoittaa.

Skinnerin kysymyksenasettelu ja tutkimusote siirtää intention kohdetekstin laatijan henkilökohtaisesta tietoisuudesta puheaktiksi, jolloin historiantutkija voi havaita sen empiirisestä tutkimusaineistosta. Juuri tämä tutkimuksellinen päättelyreitti osoittaa menetelmän merkityksen tutkimukselle. Menetelmän avulla tutkija nostaa menneisyyden ilmiön esiin empiirisestä aineistosta ja tekee tämän (toivottavasti) tutkimusongelmansa suhteen hedelmällisellä tavalla.

Skinnerin tapauksessa pitää kuitenkin muistaa, että kohdetekstien lausumiin liittyvien illokutiivisten tekojen tarkastelu rajaa tutkimusnäkökulman tekstin laatijan itsensä tarkoittamiin merkityksiin. Voikin todeta, että Skinnerin näkökulma antaa aatehistorioitsijalle välineet kohdetekstin laatijan intentioiden analysointiin, mutta jos tutkija on kiinnostunut muunlaisista aatehistoriallisista ilmiöistä, keskittyminen puheaktiteoriaan saattaa johtaa tutkimukselliseen umpikujaan. Skinner on toki huomannut tämän itsekkin eikä siksi ole hylännyt asiayhteyksien roolia keskeisenä menetelmällisenä ohjenuorana.

Teot ja ilmaisut ovat konventionaalisisessa yhteydessä tarkoituksiin, joten tutkijan on eriteltävä konteksteja, asiayhteyksiä ja mitä kulloinkin on ollut tapana sanoa, tehdä ja ajatella.²⁰ Kohdetekstin laatijan intentio muotoutuu kommunikaatiosta tekstin ja oletetun lukijan välillä, ja historiantutkija on kohdetekstin lukija mutta ei osa kohdetekstillemä tarkoitettua ensisijaista kohderyhmää. Tämän vuoksi historiantutkijan tulee rekonstruoida kohdetekstin kielellinen konteksti, jotta hän voisi päätellä kohdetekstiin sisältyvän illokutiivisen teon ja tekstin laatijan intention.

Samalla tutkija tulee rekonstruoinneeksi itselleen vieraan aikakauden kulttuurin tai ainakin oman tutkimustehtävänsä kannalta sen keskeisen osan. Aatehistoriallinen lähestymistapa vaatii siten tasapainottelua kahden tulkinnallisen ulottuvuuden välillä, joista toisessa päätellään tekijän intentioita ja toisessa tekstin kielellisiä konventioita ja aikakalaisyhteyksiä. Tasapainottelua yksilöllisten ja yleisempien

asiayhteyksien välillä tarvitaan, jotta tutkijan päättely ei painottuisi vain toiseen ulottuvuuteen, mikä voisi johtaa vaillinaiseen tulkintaan.

Skinner arvostelee vahvoilla menetelmällisillä väittämillään virhepäätelmiä, jotka vinouttavat hänen tavoittelemaansa aatehistoriallista ymmärrystä.²¹ Virheellisiä ja anakronistisia näkökulmia ovat hänen mukaansa seuraavat:

- 1) Oppijärjestelmän mytologia, jossa tutkija liittää kohdetekstistä esiin nostamansa merkityksen sellaiseen ajatusjärjestelmään, jota ei ollut vielä tuolloin olemassa.
- 2) Koherenssin mytologia, jossa hän tarkastelee kohdetekstejä suhteessa muiden aikakausien teksteihin ja suhteessa siihen, miten ne suhtautuvat ajattomiin poliittisen ajattelun ongelmiin.
- 3) Ennakoinnin mytologia, joka sekoittaa keskenään kohdetekstin syntyhetkeen liittyvän tarkoituksen ja sen myöhäisemmän merkityksen, mikä toki voi olla myös oikeutettu tutkimuskohde.
- 4) Nurkkakuntaisuuden mytologia, jonka avulla tutkija korostaa vaikutussuhdetta kahden eri ajattelijan välillä, koska molemmilta löytyy samankaltainen ilmaisu, vaikka muuten yhtymäkohdat ovat verraten heikot.

Mytologioita tyypittelemällä Skinner korostaa mahdollisia anakronistisia tulkintoja menneisyydestä ja ohjaa samalla tutkijaa keskittymään kohdeaikakauden kielelliseen maailmaan.

Skinnerin intentioita ja puheakteja tarkasteleva ote on yksi esimerkki aatehistoriallisesta menetelmästä, joka rakentuu historian tutkimuksen ja kielitieteiden yhdistelmän varaan. Siinä missä Skinner hyödyntää tutkimusotteessaan retoriikan tutkimusta, käsitehistoriaa analysoinut Koselleck käytti puolestaan semantiikkaa ja Foucault lausumien syntaksisuutta (kieleen sisältyvät muodolliset ilmiöt, kuten säännöt tekstikokonaisuuksien välillä).²²

Kun Foucault'lle lausumat olivat korostetun funktionaalisia ja Koselleck oli kiinnostunut käsitteiden merkityksistä, Skinnerin näkökulma on käyttäjälähtöinen ja keskittyy intentioihin. Myös historiakäsitykset poikkeavat toisistaan. Koselleck etsi käsitteistä reittiä kollektiivisiin kokemuksiin ja odotuksiin sekä näiden suhteessa

tapahtuviin muutoksiin. Foucault hahmotti historiallisia muutoksia epäjatkuvuuksina, kun taas Skinner välttää anakronismeja eikä halua luoda yliperiodisia jatkumoa. Intentioihin keskittynyt Skinnerin näkökulma ohjaa aatehistoriallista tutkimusta tarkastelemaan poliittisten käsitteiden verraten tietoista retorista käyttöä ja sitä, mitä menneisyyden ihmiset itse ajattelivat asioista.²³

Kohdetekstien lisäksi tutkija tutkii myös asiayhteyksiä eli konteksteja, jotka puolestaan auttavat häntä päättelemään yksilöiden mahdollisia intentioita ja uskomuksia. Konteksti ei ole selitys, eikä ensisijaista asiayhteyttä ole olemassa, mutta yhtä kaikki kontekstit ovat tutkimuksellisen päättelyprosessin edellytys.²⁴ Kontekstit eivät ole ennalta määrättyjä, minkä vuoksi tutkimuskysymykset vaikuttavat siihen, mitkä kontekstit ovat tietyn tutkimuksen kannalta keskeisiä. Markku Hyrkkänen on muistuttanut, että kirjoittajan intentioiden hahmottamista ja ymmärtämistä auttavia konteksteja eivät suinkaan välttämättä ole kirjoittajan oman ajan keskustelut vaan myös eri aikakausien välillä käydyt keskustelut.²⁵ Siksi kontekstien valintasääntöjä on vaikea nimetä yleisesti, mutta Hyrkkäsen mukaan tutkijan pitäisi pyrkiä hahmottamaan asiayhteydet mahdollisimman hallitusti. Aatehistorian tutkijan kannattaisi käyttää ajattelua ja toimintaa sekä ajattelua ja olosuhteita toistensa konteksteina.²⁶ Toimintamallit ja toiminta ilmentävät merkityksiä, ja merkitykset puolestaan kytkeytyvät siihen toimintaan, joihin ne viittaavat.²⁷

Skinnerin lingvistinen kontekstualismi ei ole tutkimusotteena ongelmaton. Kuten Mark Bevir on osoittanut, se on vahvana tietoteoreettisena ja menetelmällisenä väitteenä heikko.²⁸ Kun tutkija keskittyy Skinneriä seuraten kohteena olevan aikakauden lingvististen konventioiden asiayhteyksiin, aatehistoriallisen tutkimuksen suhde nykyaikaan saattaa vaarantua. Skinneriä onkin arvosteltu positivismista, sillä hänen menetelmällisistä teksteistään välittyy usko siihen, että historian tutkija voi päätellä menneisyyden merkityksiä vain menneen aikakauden lingvististen konventioiden perusteella ja jättää aikaisemman tutkimuksen perustavanlaatuiset näkemykset aihepiiristä huomiotta.

Tällainen asenne on kestävä, koska historian tutkijat eivät toimi tyhjiössä. Historiantutkijat työskentelevät historiallisesti määrittäneellä kentällä, joka kehkeytyy kielellisten ilmausten, tapojen ja käytäntöjen yhteisvaikutuksesta eli tutkijoiden toiminnan tietoisista ja tiedostamattomista seurauksista. Tulkintaperinteet ja nykyiset keskustelut

ovat tutkimuksen lähtökohtia.²⁹ Bevir ehdottaakin tutkimusotteeksi laimennettua intentionalismia, jossa historialliset merkitykset pohjaavat konventioiden ja kontekstien sijasta kohdetekstin laatijan tai tekstin lukevan asioille antamiin merkityksiin. Taustalla vaikuttaa oletamus siitä, että inhimillinen toiminta pohjaa henkisiin vaikuttimiin.³⁰ Asetelma tekee aatehistoriallisesta tutkimuskohteesta monimuotoisemman, koska intentiot eivät ole enää vain tekstin laatijan ilmaisemia merkityksiä.

Skinnerin lähestymistapa ei siis ole aatehistorialliselle tutkimukselle ainoa mahdollinen näkökulma. Esimerkiksi Koselleckin käsitehistoriallinen ote on yhtä lailla mielekäs tapa tutkia aatehistoriallisia merkityksiä.³¹ Jotta tutkija välttyisi käsitteellisiltä sekaannuksilta laatiessaan tutkimustehtäväänsä, eri näkökulmien taustat ja tavoitteet on syytä tunnistaa ja pitää mielessä.³² Skinnerin teorioita käsittelevä kirjallisuus ei välttämättä ohjaa tutkijaa eteenpäin Koselleckin käsitehistoriallisen tutkimusperinteen kanssa, koska jälkimmäisen aatehistoria on historiakäsitykseltään kollektiivisempaa.

Toisaalta, jos ei halua tutkia aatehistoriallisia merkityksiä intentionalistisesta näkökulmasta, voi lähtökohdaksi ottaa käsitehistorian sijaan esimerkiksi kontekstualismin. Pocockin lisäksi kontekstualisteista voidaan mainita esimerkiksi Foucault, joka haki diskurssianalyysissään menneisyyden ajattelulle merkityksiä niiden ensisijaisista yhteiskunnallisista asiayhteyksistä. Tavoitteena oli asettaa kohdetekstin yksittäiset lausumat ja väittämät yleisempään lausumien kenttään ja paljastaa sen hetkisiä lausumia yhdistävät moraaliset, poliittiset ja yhteiskunnalliset säännönmukaiset otaksumat.

Kieli ei ollut Foucault'lle neutraali väline vaan asia, joka välittää toimienpiteitä ja kontrolloi. Lausumat ovat rakenteellisia tapahtumia, jotka aktivoivat, muuttavat ja aktualisoivat lausumien diskursiivista ympäristöä. Foucault'n mukaan ”diskurssi on joukko pakotettuja ja pakottavia merkityksiä, jotka läpäisevät yhteiskunnalliset suhteet”.³³ Tällaisessa näkökulmassa on omat hankaluutensa. Kun lausumat selitetään hyvin yleisellä viitekehyksellä, selittämisen mielekkyys voi kadota viitekehyksen selittäessä kaiken. Diskurssi muovautuu liian yleiseksi, jolloin teksti alkaa vastata ympäristöään ja yksilön henkinen ja kehollinen potentiaali kaventuu minimiin.

Diskurssianalyysi on joka tapauksessa osoittautunut suosituksi näkökulmaksi niin humanistien kuin yhteiskuntatieteilijöiden

keskuudessa. Siksi on hyvä muistaa, että analyysiin liittyvät käytännöt ja perinteet vaihtelevat tieteenaloittain. Historiantutkimuksessa diskurssianalyysillä viitataan nykyään tapoihin tutkia (useimmiten) tekstiaineistoja, joista tutkija nostaa esiin luokittelujen ja kategorioiden avulla erilaisia diskursseja. Nämä ovat teksteistä löytyviä kielellisiä kaavamaisuuksia ja yhtäläisyyksiä, jotka välittävät, aktivoivat ja aktualisoivat esimerkiksi normeja ja valta-asetelmia. Diskurssianalyysi ei tyydy vain tunnistamaan erilaisia diskursseja, vaan näkökulma auttaa tutkijoita tarkastelemaan eri aikakausien kieleen kytkeytynyttä vuorovaikutuksellista valtaa ja muutoksia subjektipositioissa, jotka auttavat ymmärtämään ajankohdan valtataisteluita, normeja ja poliittista kulttuuria.³⁴

Diskurssianalyysin lisäksi intentioita voi tutkia tarkastelemalla kohdehenkilön ajatteluun vaikuttaneita aikaisempia ajatuksia tai ajattelijoita. Vaikutteen todistavan ehdollisen suhteen osoittaminen voi kuitenkin olla hankalaa, koska ihmiset vaikuttavat kaikesta ja rakentavat ottamistaan vaikutteista innovatiivisesti oman uskomusverkostonsa. Lisäksi tutkijan oma lukeneisuus vaikuttaa havaintoihin mahdollisista vaikutteista. Vaikka vaikutemalli antaa aatehistorialliselle muutokselle aina ulkoisen syyn, niitä ei kuitenkaan pidä unohtaa. Hedelmällisintä olisi kuitenkin tutkia kohdeaikakauden kulttuuria, jossa menneisyyden ihminen muotoili vaikutteiden ja uskomustensa pohjalta tutkittavana olevan tekstin. Silti vaikutteet avartavat tutkijan näkökenttää. Ne osoittavat, että jonakin toisena aikana on ajateltu samansuuntaisesti, mikä antaa tutkijalle vertailukelpoista aineistoa. Lisäksi on mahdollista ajatella, että ihmiset omaksuvat vaikutteita, joita he tarvitsevat muodostaakseen vastauksia heitä askarruttaviin kysymyksiin ja pulmiin.

Jos kohdetekstien ymmärtäminen tarkoittaa niiden käsittämistä vastauksina kysymyksiin, voidaan Markku Hyrkkästä mukaillen aatehistorian tutkimustehtävänä pitää kysymysten rekonstruointia. Jälleen palaamme tavallaan tekstin ilmeisen ja ei-ilmeisen merkityksen suhteen päättämiseen. Tekstin lähtökohtana olevan kysymyksen ymmärrystä edeltää sen taustalla olevien oletusten ja uskomusten selvittäminen.³⁵ Näin aatehistoriallinen tutkimus kytkeytyy hermeneuttiseen tulkinta-perinteeseen, jonka filosofista pohjaa edisti William Diltheyn ohella muun muassa Hans-Georg Gadamer. Hänelle kestävä tulkinta vaati toteutuakseen kysymyksen ja vastauksen dialogia, jossa tulkitsijan ja kohteen horisontit sulautuvat metaforisesti yhteen.³⁶ Horisonttien

sulautuminen muistuttaa meitä siitä, että historiantutkija ei pääse koskaan vapaaksi omista ajallisista ja kielellisistä raameistaan.³⁷

Mark Bevirin mukaan aatehistorian tutkijan pitäisi etsiä ihmisten erilaisten uskomusten välille ehdollisia tai tahdonalaisia yhteyksiä ja hyödyntää päättelyssään sekä synkronista että diakronista ulottuvuutta. Synkroninen selitys etsii ehdollisia yhteyksiä tutkimuskohteena olevan ihmisen omien uskomusten ja perittyjen perinteiden välille. Perinteet ja vallitsevat uskomusverkostot eivät kuitenkaan auta päättämään menneisyyden ihmisen uskomuksissa tapahtuvia muutoksia. Siihen tarvitaan diakronista päättelyä, joka pyrkii löytämään ehdollisia yhteyksiä perinteiden, alkuperäisten uskomusverkostojen, yksilön kohtaamien pulmien ja uusien uskomusverkostojen välille.³⁸

HISTORiantutkimuksen MIELI JA MERKITYS POHJOISMAISESSA AATE- JA OPPIHISTORIASSA

Historiantutkimuksen historiaa on Suomessa tutkittu erityisesti osana aate- ja oppihistorian tutkimusperinnettä, jolloin historiantutkimus on nähty ennen kaikkea sivistyshistoriallisena hengentuotteena.³⁹ Aate- ja oppihistoriallisesta tutkimusperinteestä on syytä tehdä kaksi huomiota suhteessa tutkimuskohteeseen eli historiantutkimukseen. Se, että aatteet ja opit muodostavat yhteisen tutkimuskohteen, tarkoittaa sitä, että poliittisia ajatusjärjestelmiä, taiteellisia representaatioita ja tieteellisiä tuotoksia on mahdollista tutkia samoilla menetelmillä. Oman tutkimukseni empiirinen aineisto koostui tieteellisistä teksteistä, mikä korosti entisestään asetelmaa, jossa aatehistoriallinen tutkimusongelma konkretisoitui rationaalisen toiminnan tarkasteluksi.

Aatehistoriassa tutkimuskohde on usein mielletty järkipäisesti uskomuksiaan rakentelevaksi ja niiden pohjalta yhteiskunnallisesti toimivaksi ja ajattelevaksi ihmiseksi. Tutkijan on kuitenkin tarpeen muistuttaa tutkimusta tehdessään itselleen, että vaikka menetelmät, joilla aatteellisia merkityksiä tarkastellaan, tekisivätkin oletuksia ihmisestä järkipäisesti maailmaa hahmottavana oliona, niin samoja oletuksia ei kannata ulottaa tutkimuskohteeseen. Tunteet ovat osa rationaalisesti maailmaa jäsentävää ihmistä.⁴⁰ Ne ovat osa ihmisten toimintaa, ja niiden merkitys pitää huomioida myös historiografisessa tutkimuksessa.

Väitöskirjassani käsittelin kahden historiantutkijan historiakäsityksiä.⁴¹ Tutkin ruotsalaisen Eli F. Heckscherin (1879–1952) ja suomalaisen Eino Jutikkalan (1907–2006) tieteellistä tuotantoa, heidän yhteiskunnallisia käsityksiään ja näiden yhdistelmästä avautuvaa näkymää ruotsalaisen ja suomalaisen historiantutkimuksen historiaan. Tutkimusotteeni oli moninäkökulmainen, mikä on varsin tyyppillistä nykyiselle historiantutkimukselle. Tutkija tarkastelee tutkimuskohdettaan erilaisten sirpaleisten aineistojen avulla, mutta koska aineistot – esimerkiksi kirjeenvaihto ja tieteelliset tutkimukset – ovat keskenään erilaisia, ne vaativat osakseen erilaisia tutkimuskysymyksiä ja menetelmiä.⁴²

Moninäkökulmaisuutta ei kannata säikähtää, vaan se kannattaa hyväksyä tutkimuksen perustaksi. Jorma Kalelan mukaan menetelmiksi voidaan nimittäin lukea kaikki ne toimenpiteet, joiden avulla tutkija osoittaa laatimassaan kirjallisessa esityksessä tutkimuskohteen merkityksen. Tutkimus on kirjoittamalla tapahtuvaa päättelyä.⁴³ Niinpä menetelmiksi kannattaa mieltää myös tutkimusongelman erittely ja tutkimusasetelmaan vaikuttavat teoreettiset näkökulmat, jotka suuntaavat tutkijan päättelyä tiettyyn suuntaan.

Selventääkseni tutkimukseni menetelmällistä moninäkökulmaisuutta jaoin tutkimustavoitteen neljään tutkimuskysymykseen. Yleisesti tutkimustehtäväni oli tarkastella, minkälaista historiaa Heckscher ja Jutikkala kirjoittivat. Tämän selvittäminen vaati Heckscherin ja Jutikkalan tutkimusten ilmeisten historiatieteellisten merkitysten tuolle puolen ulottuvaa analyysia, mikä auttoi tarkentamaan tutkimustehtävääni.

Ensimmäiseksi kysyin, miten Heckscherin ja Jutikkalan urat ja tutkimukset kietoutuivat yhteen ja mitä heidän uriensa ja tutkimustensa analyysi ja vertailu paljastavat suomalaisesta, ruotsalaisesta ja pohjoismaisen historiantutkimuksen historiasta 1900-luvulla. Toiseksi kysyin, mitkä olivat Heckscherin ja Jutikkalan tärkeimmät tutkimusteemat ja miten he tutkivat historiaa. Kolmanneksi kysyin, miten henkilökohdattaiset ja eri yhteisöihin (tutkijayhteisö, kansallinen, pohjoismainen, eurooppalainen) kytkeytyvät ilmiöt ja käsitteet näkyvät heidän tuotannossaan. Viimeinen tutkimuskysymys kuului, miten Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksissa menneisyyden esittäminen ja historian selittäminen ja ymmärtäminen asettuivat kokonaistulkinnaksi ja millaisia jännitteitä näiden kahden osa-alueen vuorovaikutuksesta syntyi. Neljä

tutkimuskysymystä selvensi tutkimusongelmaa ja muodosti tulkintakehyksen, johon myös sopivat menetelmät oli istutettava.

Menetelmällisesti hyödynsin ennen kaikkea vertailevaa tekstintulkintaa, jonka avulla analysoin historiantutkimusten historiografisia, kulttuurisia, poliittisia ja käsitehistoriallisia merkityksiä. Vertailevan menetelmän vahvuus oli se, että tarkastelemalla sekä suomalaista että ruotsalaista historiantutkimusta sain vertailun osapuolista enemmän irti kuin siinä tapauksessa, että olisin keskittynyt vain yhteen kansalliseen historiakulttuuriin.

Vertailu on tapa tarkastella tutkimuskohteita osana laajempia asia-yhteyksiä, mutta siihen sisältyy myös ongelmia. Se voi olla esimerkiksi epäsymmetristä tai toispuolista, jos tutkija ei perehdy riittävästi kaikkiin vertailun osapuoliin. Toisaalta vertailu kahden kansallisen yksikön välillä voi vahvistaa metodologista nationalismia eli tapaa rajata menneisyyden toimijoiden ensisijainen toimintakehikko ja selittävä raami kansalliseen yhteisöön.⁴⁴

Vertailun lisäksi toimintateoreettinen tieteentutkimuksen perinne tarjosi minulle välineitä historiantutkimuksen toiminnallisten ja sosiaalisten piirteiden ymmärtämiseen. Sosiaalisten (kotimainen ja ulkomainen tiedeyhteisö, yhteiskunnallinen toiminta) ja virtuaalisten (esimerkiksi tieteellisten tutkimusten viittaussuhteet) verkostojen välityksellä rekonstruoin Heckscherin ja Jutikkalan toimintaympäristöt, mikä auttoi minua päätelemään perustellummin tieteellisiä vaikutteita, henkilökohtaisia uskomuksia ja historiatieteellisiä näkemyksiä kahden tutkijan tuotannon taustalla. Lisäksi historiantutkimuksen käsittäminen yhteiskunnallisena toimintana ohjasi minua tarkastelemaan historiantutkijoiden menneisyyttä käsittelevää kirjallista tuotantoa nyky-yhteiskuntaan viittaavana normatiivisena keskusteluna.⁴⁵

Määrittelin historiantutkimuksessa tuotetut kirjalliset esitykset normatiivisiksi, joten oli myös perusteltua liittää tutkimukseni sellaisiin aatehistoriallisiin tutkimusperinteisiin, jotka tarkastelevat kohdetekstejä poliittisia intentioita ilmentävinä esityksinä. Niinpä tutkimusotteeni muistutti edellä hahmoteltua aatehistoriallista näkökulmaa, jossa tutkija tarkastelee tekstiin punoutuvia intentioita, jotka tekstin itsensä lisäksi ovat pääteltävissä siihen liittyvistä uskomuksista, asiayhteyksistä ja aikalaiskeskusteluista.

Teoreettiset näkökulmat auttoivat rajaamaan tutkimusongelmaa ja terävöittämään tutkimustehtävää, mutta ne eivät vielä tarjonneet

menetelmiä tekstianalyysiin. Tarvitsin välineitä, joiden avulla pääsisin kiinni historian tutkimuksen normatiiviseen ulottuvuuteen ja kohteitteni yhteisöllisiin tarkoitukseen. Tähän tutkimustavoitteen osa-alueeseen otin avuksi Paul Ricoeurin tyyppittelyn historian tutkimuksen operoinnin tasoista. Ricoeurin tyyppittely liittyy hänen kokonaistulkintaansa muistamisen, muistin ja historiallisten esitysten merkityksestä yhteisössä. Hänen mukaansa historian tutkimuksesta on mahdollista erottaa kolme toisiinsa limittyvää tietoteoreettista opeointivaihetta: dokumentaarinen vaihe, selittävä tai ymmärtävä vaihe ja representaatiovaihe.⁴⁶

Sovelsin tutkimuksessani Ricoeurin kolmijakoista näkemystä ja otin käyttöön suppeamman analyysityökalun, jonka avulla keskityin kohdeteksteissä kahteen ulottuvuuteen: menneisyyden esittämiseen sekä historian selittämiseen ja ymmärtämiseen. Menneisyyden esittäminen viittaa siihen historian tutkimuksen osaan, jossa tutkija esittää suhteellisen yksiselitteisiä empiiriseen aineistoon pohjaavia totuusväittämiä yksittäisistä menneisyyden tapahtumista vastaamalla kysymyksiin mitä, missä ja milloin. Toinen ulottuvuus, eli historian selittäminen ja ymmärtäminen, viittaa puolestaan prosessiin, jossa historian tutkija valitsee moraalisiin, esteettisiin, tietoteoreettisiin ja poliittisiin perustein tavan, muodon, järjestyksen ja kontekstin, jossa hän esittää menneisyyden ja vastaa samalla kysymykseen miksi. Toisin sanoen kyse on tutkijan rakentamasta kokonaistulkinnasta ja viestistä, jonka hän välittää yhteisölleen.⁴⁷

Nämä muodostivat päättelyä auttavat välineet, joiden avulla saatoin etsiä ensisijaisesta tutkimusaineistostani eli historian tutkimuksista niitä ilmaisuja, joilla Heckscher ja Jutikkala muunsivat menneisyyden nykyhetken mielekkäässä, merkityksellisessä ja järjellisessä muodossa.⁴⁸ Tämän jälkeen tarvitsin apua siihen, kuinka löytää hedelmällisiä asyhteyksiä empiirisen materiaalin, eli yksittäisten historian tutkimusten ja yleisemmän kulttuurin, välille. Tällä alueella minua auttoivat muun muassa historiakulttuurin ja hallitsevien kertomusten käsitteet. Hallitsevat kertomukset ovat historiakulttuurin perustavanlaatuisia teemoja, ja niiden avulla saa käsityksen historiakulttuurisesta dynamiikasta, jonka piirissä historian tutkija toimii. Ne ovat yhteisölle yleisiä ja sen ”omaan” historiaan sidottuja motiiveja ja suuria linjoja, jotka antavat lähtökohdan historian tutkimukselle. Yhteys on käsitteellinen ja vaikuttaa siten myös toiseen suuntaan. Historiantutkijoiden keskeiset

tutkimustulokset rakentavat ja muokkaavat hallitsevia kertomuksia menneisyydestä vastaamaan tutkijoiden oman ajan historiakulttuurisia tarpeita ja reunaehtoja.⁴⁹ Toisin sanoen hallitsevat kertomukset olivat minulle sidostenkin siinä päättelytyössä, jossa suhteutin yksittäisen historiantutkijan kirjallista tekstiä yleisempiin kulttuurisiin konventioihin.

Aate- ja oppihistorian perinteiden mukaisesti vertasin Jutikkalan ja Heckscherin historiallisia kokonaistulkintoja vaikutusvaltaisiin yhteiskuntateoreettikkoihin ja -teorioihin. Esimerkiksi Max Weber, Adam Smith ja Karl Marx olivat kohdetutkijoilleni erilaisia mutta tärkeitä yhteiskuntatieteellisiä kiintopisteitä, joihin he peilasivat omia synteesejään Suomen ja Ruotsin yhteiskuntahistorioista. Tällainen yliperiodinen aatehistoriallinen päättely on ristiriidassa edellä esittelemäni Skinnerin menetelmällisten periaatteiden kanssa, koska eri aikakausia edustavien ajattelijoiden vertaaminen saattaa vinouttaa Heckscherin ja Jutikkalan omaan aikaan liittyviä aatehistoriallisia merkityksiä. Tutkimuksessani vertailu tuotti kuitenkin tutkimuskohteita valaisevia asiayhteyksiä. Kanonisoidut, moneen kertaan politisoituneet yhteiskuntateoriat auttoivat tarttumaan niihin käsitteisiin, joita kohdehenkilöni käyttivät yhteiskunnallisessa keskustelussa. Operatiiviset tutkimuskäsitteet, kuten esimerkiksi omistusoikeus, vallankumous, liberalismi, feodalismi, olivat Heckscherille ja Jutikkalalle tieteellisten välineiden lisäksi myös poliittisesti latautuneita yhteiskunnallisen keskustelun välineitä.

Tutkimustulokseni olivat aatehistoriallisten menetelmien kannalta hedelmällisiä. Onnistuin selittämään historiantutkijoiden toimintaa ja heidän tutkimuksiaan moniulotteisesti, koska käyttämäni menetelmät tarkastelivat tutkimuskohteitani usealta eri suunnalta olennaisia asiayhteyksiä selvittäen. Historiantutkimuksellisten operointivaiheiden erittely auttoi minua analysoimaan historiantutkimusten normatiivista sisältöä, mikä edelleen antoi minulle mahdollisuuden käsitteellistää Heckscherin ja Jutikkalan henkilöhistorian ja tutkimusten läpi yleisemmällä tasolla historiantutkijoita yhteiskunnallisina toimijoina.

Väitöstutkimukseni menetelmien pohtiminen osoittaa, että historiografinen tutkimus on moninäkökulmaista päättelyä, jossa tutkija tulee tukeutuneeksi erilaisiin menetelmiin ja aatehistoriallisiin tutkimusperinteisiin. Kyetäkseni esittämään tutkimuskohteeni ja tulokseni mahdollisimman kestävästi, tarvitsin menetelmän, joka auttoi erittelemään historiantutkimuksen kirjallisista esityksistä erilaisia tasoja.

Tämän lisäksi tarvitsin tietoja kohteitteni toimintaympäristöstä, kuten verkostoista ja kirjeenvaihdosta. Ilman niitä en olisi voinut tehdä perusteltuja päätelmiä heidän potentiaalisista tieteellisistä ja yhteiskunnallisista uskomuksistaan. Kolmanneksi tarvitsin tietoa niistä tieteellisistä ja yhteiskunnallisista keskusteluista, joihin kohdetutkijat osallistuivat omilla kirjallisilla esityksillään.

Poliittisten kiistojen ja historiakulttuurin yleisten motiivien kar-toittaminen selvensi minulle tutkimusperiodin kulttuuria ja historian-tutkijoiden suhdetta siihen. Historiantutkijoiden tutkiminen on aina myös sen kulttuurin tutkimista, jossa tutkimuskohteet toimivat ja ajat-televat. Hioin tutkimusprosessin aikana menetelmällistä otettani ver-rattain paljon. Se johtui siitä, että tutkimustulokseni liittyivät – kuten varsin usein historiantutkimuksessa – myös menetelmiin. Sen lisäksi, että tutkimus tuottaa tietoa menneisyydestä, tutkimus on myös esitys siitä, miten tutkimuskohdetta kannattaa (ja ei kannata) tutkia.

MENETELMÄT JA TUTKIMUKSEN MERKITYS NYKYHETKELLE

Historiantutkimuksen teko on jatkuvaa päättelyä, ja joskus tutkimus-asetelma saattaa muuttua tutkimuksen edetessä. Siksi myös mene-telmällinen varmuus toteutuu vasta tutkimuksen päätyttyä eikä tutkimusongelman ratkaisun kannalta oikeita välineitä voi valita aukot-tomasti etukäteen. Esimerkiksi oman väitöstutkimukseni menetelmät jäsenyivät toden teolla vasta, kun olin ehtinyt kirjoittaa sitä parisataa sivua.

Niin ikään olennaiset asiayhteydet selviävät vasta tutkimusta teh-dessä. Ei kuitenkaan kannata lannistua, sillä historiantutkija ei tee tutkimustansa menetelmällisesti tyhjän päällä, vaan hän on itse yksi tutkimuksensa tärkeimmistä konteksteista.⁵⁰ Jo pelkästään tutkittavan ilmiön valinta ja tutkimuskohteeseen liittyvien aikaisempien käsitysten selvittäminen antavat tutkijalle tietoa potentiaalisten käsitysten ”suku-puusta” ja mahdollisista menetelmistä, joiden avulla hän voi muuttaa menneisyyden jäänneet historiantutkimukseksi.

Aatehistorian tutkimuskohde on jo pitkään ollut ajatteleva, ympä-ristöönsä käsittävä ja kokeva ihminen. Menneisyyden kirjalliset jään-neet paljastavat näitä merkityksiä vain osittain, joten tutkija tarvitsee

avukseen menetelmiä, joiden avulla hän saa kohteestaan selkeämmän käsityksen. Menneisyyden kirjallisten jäänteiden ilmeisten merkitysten lisäksi tutkija voi keskittyä esimerkiksi käsitteisiin, retorisiin puheakteihin tai lausumiin osana diskurssien kenttää, jotka kaikki auttavat tekstintulkinnassa. Toisaalta tekstiin liittyvät tarkoitusperät ja uskomukset on sijoitettava selitysvoimaisiin asiayhteyksiin, jotka voivat olla vaikkapa tietyn ajan kirjallisia konventioita, oppijärjestelmän muuttuvia sisältöjä tai tutkijan oman ajan käsitteiden ja uskomusten välisiä suhteita. Menetelmät auttavat tutkijaa päättämään ”vierasta kulttuuria” edustavasta tutkimuskohteestaan aatehistoriallisia merkityksiä ja tulkitsemaan ne mahdollisimman kestävästi oman ajan yleisölleen.

Oma tutkimukseni historiantutkimuksen historiasta käsitteli historiantutkimuksen kokonaistulkintojen normatiivisia ulottuvuuksia. Samalla kun rekonstruoin kahden 1900-luvun historiantutkijan historialliset kokonaistulkinnat, nykyhetken lukijoille välitettävä viesti liittyi erityisesti siihen, että historiantutkimuksen kokonaistulkinnossa on menneisyyttä esittävän tason rinnalla myös normatiivinen taso. Tähän viestiin sisältyi tutkimuksen nykyinen mielekkyys, ja käyttämälläni menetelmillä oli ratkaiseva merkitys siinä, millaisiksi tutkimukseni tulokset lopulta muotoutuivat.

7. AATEHISTORIA JA MENNEISYYDEN KÄSITTÄMINEN

1. Havu 2018, 196–197; Hyrkkänen 2002, 24; Helo & Pietikäinen 2017, 21; Whatmore 2016, 12–15; Bevir 1999, 309.
2. Hyrkkänen 2002, 149, 172.
3. Jordheim 2003, 81–125; Kalela 2017, 94–96; Raphael 2010a, 173–195, 228–246; Väyrynen & Pulkkinen 2016b, 8–11.
4. Jordheim 2003, 127–154; Kalela 2017, 92–112; 2018, 20–45; Kuukkanen 2016, 50–84. Käsitehistoriasta ks. Ilkka Kärrylän luku tässä teoksessa.
5. Raphael 2010b, 54–55.
6. Jordheim 2003, 127–154. Aatehistorian identiteetti on vahvasti tieteidenvälinen. Ks. esim. Breckman 2014, 275–290.
7. Koselleck 1979; 2002; 2004.
8. Foucault 2005; 2010b.
9. Jordheim 2003, 129–134; Whatmore 2016, 31–44.
10. Bevir 2011; Jordheim 2003, 219; Whatmore 2016, 38–39, 48.
11. Palonen 2003; Pocock 1987; 2009; Skinner 2002; Whatmore 2016, 45–66.
12. Antoisia valikoima Skinnerin varhaisia menetelmällisiä kirjoituksia löytyy toimitettuna teoksesta Tully 1988.
13. Austin 1962; Jordheim 2003, 219–228.
14. Skinnerin näkemyksestä kielenkäytöstä retorisenä toimintana ks. Ilkka Kärrylän luku tässä teoksessa.
15. Skinner 1988a; 1988c.
16. Skinner 2002, 133.
17. Motiivi tekstin *kirjoittamiseen* ja intentio tekstiä *kirjoittaessa*. Motiivin suhde tekstiin voi olla periaatteessa mieli-valtainen, mutta intentio on Bevirin mukaan paikannettavissa tekstiin. Ks. Bevir 1999, 132; Jordheim 2003, 237–240.
18. Keskiajan aatehistoriaan sovelletuna ks. Jesse Keskiähon luku tässä teoksessa.
19. Hyrkkänen 2002, 174–200. Teksti ei luo merkitystä, vaan historiantutkimuksen

- kannalta kirjoittaja tai lukija luo merkityksen.
20. Hyrkkänen 2002, 183–187.
 21. Skinner 1988a. Hyvä tyypittely löytyy muun muassa teoksesta Syrjämäki 2016. Ks. myös Whatmore 2016, 48–51.
 22. Foucault 2005; 2010b; Koselleck 2004; 2002. Ks. myös Ilkka Kärrylän luku tässä teoksessa.
 23. Jordheim 2003, 129–147.
 24. Helo & Pietikäinen 2017, 22.
 25. Hyrkkänen 2002, 216–217.
 26. Mt., 209–211.
 27. Havu 2018, 207–209.
 28. Bevir 1999; 2011.
 29. Kalela 2017, 102.
 30. Bevir 1999, 54–57.
 31. Ks. Ilkka Kärrylän luku tässä teoksessa.
 32. Bevir 2011.
 33. Foucault 2005, 40–56, 181–183; 2014, 152.
 34. Nilsson Hammar 2020, 133–160; Jokinen, Juhila & Suoninen 2016.
 35. Hyrkkänen 2002, 137–174. Kysymyksen ja vastauksen logiikkaa aatehistoriallisen päättelyn välineenä kehitti eteenpäin erityisesti R. G. Collingwood, jonka historiateoreettiset opeukset vaikuttivat myös Cambridgen koulukunnan taustalla.
 36. Gadamer 1960; 2004, 25–39. Ks. myös Soile Ylivuoren luku tässä teoksessa.
 37. Jordheim 2003, 238.
 38. Bevir 1999, 262–266. Ehdolliset yhteydet eivät ole välttämättömiä eikä mielivaltaisia. Tämän vuoksi niitä ei kannata ilmaista fysiologisten tai loogisten lainmukaisuuksien avulla eikä niillä voi selittää yhteyksiä uskomusten välillä.
 39. Historiografinen tutkimuskenttä, kuten myös aatehistorian tutkimus, on monimuotoistunut kuluvalle vuosituhannella. Ks. esim. Hakosalo 2017; Sivula 2020.
 40. Tepora 2018, 80.
 41. Norring 2018.
 42. Moninäkökulmaisuudesta eli triangulaatiosta ks. Kipping, Wadhvani & Bucheli 2014, 316–319.
 43. Kalela 2018, 29, 33, 37.
 44. Vertailevasta näkökulmasta ks. esim. Espagne 2013, 36–53; Kettunen 2006; Haupt & Kocka 2009, 1–31.
 45. Camic, Gross & Lamont 2011.
 46. Ricoeur 2004. Toinen esimerkki Ricoeurin soveltamisesta historiografiseen analyysiin on Anna Sivulan tutkimus Marc Blochista (Sivula 2005).
 47. Norring 2018, 17–18; vrt. Ricoeur 2004, 133–280.
 48. Jörn Rüsenille historian tutkimus on normatiivista, koska käsityksiä menneisyydestä hyödynnetään moraalisen järjelyn perustana. Ks. Rüsen 2012.
 49. Hallitsevista kertomuksista ks. Megill 1995; Berger & Lorenz 2011. Historiakulttuurista ks. esim. Rüsen 2004.
 50. Hyrkkänen 2002, 215, 226.